

УДК 338.488

DOI: 10.31732/2663-2209-2020-58-152-158

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ

Підвальна О.Г.¹, Феленчак Ю.Б.²

¹ к.е.н., доцент, доцент кафедри аграрного менеджменту, Вінницький національний аграрний університет, м. Черкаси, бул. Шевченка 150/1, Україна, 18000, тел.: (093)-931-80-87, e-mail.: lyampochka@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8779-5867>

² к.е.н., доцент кафедри спортивного туризму, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, Черкаси, бул. Шевченка 150/1, Україна, 18000, тел.: (093)-931-80-87, e-mail.: lyampochka@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6673-9180>

SOCIAL ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE REGION

Pidvalna O.¹, Felenchak Y.²

¹ PhD (Economics), associate professor agricultural management department, Vinnytsia national agrarian University, Cherkassy, st. Shevchenko, 150/1, 18000, Ukraine, tel.: (093)-931-80-87, e-mail.: lyampochka@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8779-5867>

² PhD (Economics), associate professor of sports tourism department, Lviv state University of physical culture named after Ivana Boberskygo, Cherkassy, st. Shevchenko, 150/1, 18000, Ukraine, tel.: (093)-931-80-87, e-mail.: lyampochka@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6673-9180>

Анотація. Однією з умов ефективного розвитку економіки є досягнення науково-технічного прогресу, розширення масштабів робіт, пов'язаних із розробкою і впровадженням у господарську практику нововведень. Тому на сучасному етапі функціонування туристичної галузі України вже не існує сумнівів щодо необхідності переходу індустрії туризму на інноваційну модель економічного розвитку. Крім того, на сьогоднішній день туризм є важливим соціальним явищем, яке охоплює значну частину населення планети, тому соціальна складова туристичної діяльності настільки вагома, що враховується практично на усіх просторових рівнях. У статті розглянуто передумови та особливості інноваційного розвитку туризму на регіональному рівні, а також обґрунтовано перспективні напрями інноваційної діяльності у туристичній сфері в умовах соціалізації економіки. Охарактеризовано два головні підходи до аналізу інноваційної діяльності у туристичній сфері – функціональний та просторовий. Наголошено на ролі просторового розвитку у туристичній діяльності та її соціальній функції. Для координації зусиль щодо формування цілісної і системної регіональної туристичної політики в умовах соціалізації економіки необхідною є розробка соціальної доктрини туризму. Проаналізовано соціальні аспекти та виділено організаційні форми інноваційних напрямів розвитку туризму на регіональному рівні, які не можуть бути реалізованими без забезпечення ефективного функціонування відповідних організаційних форм, серед яких органи державної влади та місцевого самоврядування; наукові та освітні заклади; місцеві громади та інші спільноти; туристичні підприємства та організації; заклади сфери обслуговування, транспортні та інші мережі; заклади технічного обслуговування, консалтингові організації; дестинації; засоби масової інформації та ін. Детально розглянуто механізми реалізації адміністративно-управлінського та інформаційного напрямів інноваційного розвитку туризму в регіоні.

Ключові слова: туризм, соціалізація, інноваційний розвиток, соціальна доктрина, регіон.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 1; бібл: 9

Annotation. One of the conditions for effective economic development is the achievement of scientific and technical progress, the expansion of the scope of works associated with the development and implementation of the economic practice of innovation. Therefore, at the present stage of functioning of tourist industry of Ukraine there are no doubts about the necessity of the transition of the tourism industry to innovative model of economic development. In addition, today tourism is an important social phenomenon, which covers a significant portion of the world's population, so the social component of tourist activities is so powerful that accounted for almost all spatial levels. The article considers preconditions and features of innovative development of tourism at the regional level, as well as advanced trends of innovation activity in the tourism sector in terms of socialization of the economy. Described two main approaches to the analysis of innovation activities in the tourism sector – the functional and spatial. Emphasis is placed on the role of spatial development in tourism and its social functions. To coordinate efforts to create a holistic and systematic regional tourism policy in terms of socialization of the economy required is the development social doctrine of the tourism. Analyzes social aspects and selected organizational forms of innovative directions of development of tourism

at the regional level that cannot be realized without the effective functioning of the relevant institutional forms, including public authorities and local governments; scientific and educational institutions; local community and other communities; tourism businesses and organizations; institutions of sphere of services, transport and other networks; establishment, maintenance, consulting organization; destination; media, etc. discussed in Detail the mechanisms of realization of administrative management and information directions of innovative development of tourism in the region.

Key words: tourism, socialization, innovation development, social doctrine, region.

Formulas: 0; **fig.:** 0, **tabl.:** 1, **bibl.:** 9

Постановка проблеми. Сучасний туризм є важливим соціальним явищем, яке охоплює значну частину населення планети. Соціальна складова туристичної діяльності настільки вагома, що враховується практично у всій галузевій стратегічній документації на усіх просторових рівнях. Поряд із тим, сучасний ринок, насамперед у сфері обслуговування, характеризується надзвичайно високою конкурентністю. Для того, щоб виграти конкурентну боротьбу, не лише суб'єкти економічної діяльності, а й держави та регіони мають розробляти і впроваджувати різні види інновацій. Основні стратегічні цілі інновацій у сучасному туризмі – забезпечення сталого розвитку туристичних регіонів та дестинацій, а також гарантування соціальної безпеки туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж останніх років актуальності набули дослідження соціальної проблематики розвитку туризму, результати яких висвітлені у працях Л. Богущ, А. Голода, В. Гришкіної, К. Задорожної, О. Зибаревої, Т. Котенко, Л. Немець, Ю. Салюти, К. Сегіди, Л. Шевчук та ін. Водночас багато науковців (Л. Горбач, О. Давидова, В. Зайцева, І. Калганова, Ю. Коновал, З. Пересунько та ін.) займалися дослідженнями сутності інновацій в сучасному економічному розвитку, зокрема у сфері туризму.

Однак, незважаючи на те, що проблеми інноваційного розвитку туризму на регіональному рівні загалом досить ґрунтовно досліджені, окремі питання потребують детальнішого аналізу. Зокрема йдеться про формування теоретико-методологічних засад і практичних підходів до врахування соціальних передумов та чинників розвитку

інноваційної діяльності у туристичній сфері регіону з системних позицій.

Формулювання цілей статті. З огляду на це, метою статті є аналіз передумов та особливостей інноваційного розвитку туризму на регіональному рівні, а також обґрунтування перспективних напрямів інноваційної діяльності у туристичній сфері в умовах соціалізації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи інноваційні процеси у туристичній сфері регіону слід мати на увазі її системний характер. Оскільки регіон як соціально-економічна та адміністративна система є основним об'єктом регіональної політики у сфері туризму, то системна парадигма має бути пріоритетною у процесі аналізу інноваційних аспектів розвитку туристичної діяльності на регіональному рівні.

Отже, інноваційні процеси у регіональних туристичних системах мають також досліджуватися на основі аналізу їх системних характеристик з урахуванням особливостей синергійного підходу. Водночас слід мати на увазі, що інноваційна активність на регіональному рівні не може розглядатися окремо від інших ієрархічних рівнів організації економічної діяльності. Зокрема, аналізуючи економічні процеси у туристичній сфері держави, окремий регіон слід розглядати як підсистему її туристичного комплексу. У свою чергу окремі дестинації у межах регіону тоді також повинні трактуватися як підсистеми нижчого ієрархічного рівня. У таких умовах постає питання трактування елементарних одиниць аналізу інноваційної діяльності у туристичній сфері. Варто зауважити, що тут можуть бути сформовані два головні підходи – функціональний та просторовий.

І з точки зору функціонального підходу елементарною одиницею аналізу інноваційної діяльності є галузь або ж вид економічної діяльності у межах певної адміністративної одиниці. За іншим більш вузьким трактуванням як форми організації інноваційної діяльності на елементарному рівні варто розглядати підприємства.

Із позицій просторового підходу інноваційну діяльність доцільно аналізувати або на рівні регіону (чи окремих системних формувань такого рівня), або ж окремих просторових утворень що сформовані у межах регіону під впливом туристичної діяльності. Такими елементарними просторовими утвореннями є туристичні дестинації, саме виникнення і розвиток яких є елементом інноваційного розвитку туризму в регіоні.

Одним із можливих етапів функціонування дестинацій є створення кластерів. Саме кластерний підхід до просторового розвитку туристичної діяльності найчіткіше окреслює основні її аспекти та, на наш погляд, є найбільш перспективним не лише в контексті подальших досліджень, а й у практичній площині. Незважаючи на те, що кластер загалом є не лише просторовим утворенням, власне територіальна складова у цьому випадку із точки зору пріоритетності розвитку туризму є найважливішою.

Справді, з огляду на специфіку туризму як виду економічної діяльності та суспільного явища його просторовий характер надзвичайно виражений. Однак варто наголосити також на іншому важливому аспекті, що повинен враховуватися при управлінні територіальним розвитком на регіональному рівні – соціальному [8]. Тоді як просторові аспекти туристичної діяльності зумовлені необхідністю переміщення у просторі під час надання відповідних послуг, соціальні пов'язані із залученням до цього виду діяльності різних груп населення та задоволенням великої кількості різнопланових потреб під час надання туристичних послуг.

Одночасно туризму можна також трактувати і як одну із соціальних послуг, якщо мати на увазі окремі форми соціального захисту населення, які реалізуються через надання можливості представниками певних категорій громадян отримувати на пільгових умовах можливість рекреації та туризму на базі туристичних ресурсів та об'єктів держави [5].

Тісно пов'язаною із туризмом є і санаторно-курортна діяльність, яка передбачає передусім задоволення рекреаційних потреб у поєднанні із оздоровленням та лікуванням. Водночас інноваційні напрями розвитку оздоровчого туризму неодмінно передбачають залучення до програм відповідних подорожей і елементів інших видів туризму, що дає змогу розширити коло потреб, які задовольняються, та надавати більш якісні послуги.

Інновації у туристичній сфері поділяють на дві категорії – технологічні та тур-операційні. Якщо технологічні інновації часто є новими лише для конкретного підприємства, а на ринку загалом мають уже певне поширення, то тур-операційні переважно розробляються та впроваджуються на окремих туристичних підприємствах і сприяють диференціації пропозиції туристичних послуг на регіональному ринку [3].

Водночас впровадження усіх категорій інновацій прямо пов'язане із впливом соціальних чинників. По-перше, до розробки та реалізації інновацій залучений персонал підприємств, який характеризується різними рівнями готовності до сприйняття інноваційної активності та неоднаковою фаховою кваліфікацією. По-друге, споживачі туристичних продуктів також не є однотайними щодо сприйняття інноваційних рішень та готовності їх використовувати. По-третє, регіональні органи влади та місцеве самоврядування не завжди однозначно сприймають як саму необхідність пріоритетного розвитку туризму на певних територіях, так і

пов'язані з цим перспективні інноваційні форми організації економічної діяльності.

Очевидно, що для координації зусиль щодо формування цілісної і системної регіональної туристичної політики в умовах соціалізації економіки [6] необхідною є розробка соціальної доктрини туризму. Процес розроблення такої доктрини повинен передбачати ґрунтовний науковий аналіз соціально-економічної ситуації, об'єктивну оцінку попереднього досвіду у всіх сферах суспільного життя, вивчення зовнішніх та внутрішніх чинників впливу на перебіг суспільних процесів, аналіз та запозичення провідних тенденцій світового розвитку з подальшою їх адаптацією для ефективного соціального розвитку конкретних регіонів. На нашу думку, розроблення і реалізація ефективної соціальної доктрини туризму може знівелювати регіональні соціально-економічні диспропорції та сприяти розвитку територіальних громад.

Ключовим аспектом розробки соціальної доктрини туризму є аксіологічний. У цьому контексті сучасний туризм слід трактувати як сферу застосування і поширення суспільно значимих цінностей, які постійно трансформуються у відповідь на глобальні виклики і загрози. Незалежно від тривалості та мети туристичних мандрівок будь-яке переміщення з постійного місця проживання приносить нові знання про культуру та традиції інших країн, у результаті чого відбувається співставлення національних та світових цінностей. Цьому факту значно сприяє урізноманітнення цілей сучасного туризму: окрім традиційних пізнавальних, спортивних та оздоровчих спрямувань, туристичні мандрівки активно здійснюються з діловими, науковими, релігійними, екологічними, гастрономічними, виховними, навчальними та іншими цілями.

Сформована на основі соціальної доктрини туризму регіональна політика у цій сфері, що базується на парадигмі інноваційного розвитку, може бути структурованою за вісьмома основними

напрямами – адміністративно-управлінським, освітньо-науковим, соціокультурним, організаційним, інфраструктурним, технологічним, екологічним, інформаційним (табл. 1).

Детальніше слід зупинитися на особливостях і соціальних аспектах адміністративно-управлінського та інформаційного напрямів інноваційного розвитку туризму.

Відомо, що розвиток туризму на регіональному рівні залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, але з точки зору формування ефективної регіональної політики дуже важливим чинником є діяльність місцевих органів влади та самоврядування. Оптимальні механізми впливу цього чинника можуть базуватися на теорії віддаленого розвитку, відповідно до якої локальний розвиток забезпечується за допомогою факторів місцевого розвитку з одночасною підтримкою капіталу, що виникає поза локальною системою [7].

Така концепція створює умови для:

- ефективного використання місцевих умов розвитку та перетворення їх на чинник розвитку певного регіону;
- реальної участі місцевих громад у формуванні програм економічного розвитку територій та контролі за їх реалізацією;
- відродження підприємництва та створення сприятливого мікроклімату для соціально-економічного розвитку;
- реструктуризації економіки регіону;
- активізації процесів соціально-економічної трансформації певних видів економічної діяльності.

Стимулювання інноваційного розвитку регіональної економіки у сфері туризму в першу чергу пов'язане з можливостями, які дає такий процес як програмування. Програмування розвитку – одна з форм прогнозування та створення майбутніх явищ; проміжний етап між прогнозуванням та плануванням; пасивний спосіб прогнозування, що полягає у встановленні гіпотетичної картини майбутніх явищ та процесів.

Інноваційні напрями розвитку туризму на регіональному рівні*

Основні напрями	Соціальні аспекти	Організаційні форми
Адміністративно-управлінський	Формування і реалізація регіональної політики у сфері туризму з урахуванням потреб та інтересів суспільства. Сталий розвиток територіальних громад на засадах соціальної відповідальності та безпеки	Органи державної влади та місцевого самоврядування
Освітньо-науковий	Забезпечення підготовки фахівців, що володіють компетентностями, які необхідні для організації інноваційного процесу у сфері туризму, а також соціальними навичками, насамперед комунікаційними. Науково-методичне забезпечення адміністративно-управлінської та господарської діяльності у туристичній сфері регіону	Наукові та освітні заклади
Соціокультурний	Збереження культурної ідентичності місцевих громад та традиційних спільнот у поєднанні із їх ефективним використанням як інтелектуального та соціального ресурсу розвитку туризму. Територіальний брендинг та концептуальний маркетинг	Місцеві громади та інші спільноти
Організаційний	Оптимізація організаційно-управлінської структури та функціональних механізмів інноваційної діяльності на підприємствах туристичного бізнесу. Поєднання освітнього процесу з професійною діяльністю, інтеграція науки та економічної діяльності підприємств. Координація зусиль стейкхолдерів. Формування інноваційних структур кластерного типу.	Туристичні підприємства та організації
Інфраструктурний	Оновлення і розбудова об'єктів інфраструктури та їх мереж. Підвищення якості обслуговування та швидкості транспортних перевезень. Категоризація закладів індустрії гостинності та збільшення асортименту їх послуг.	Заклади сфери обслуговування, транспортні та інші мережі
Технологічний	Розширення використання комп'ютерних та інформаційних технологій. Впровадження систем управління якістю у процесі надання туристичних та супутніх послуг.	Заклади технічного обслуговування, консалтингові організації
Екологічний	Функціонування дестинацій і використання туристичних ресурсів на засадах сталого розвитку і екологічної безпеки. Впровадження екоосвітнього компонента в організацію туристичних маршрутів.	Дестинації
Інформаційний	Формування сприятливого для розвитку туризму інформаційного середовища. Розширення застосування сучасних інформаційних технологій у промоції туризму як перспективного виду економічної діяльності і прогресивного соціального явища.	Засоби масової інформації, у т.ч. сучасні Інтернет-медіа (сторінки у соцмережах, групи, канали та ін.)

Джерело: складено автором

В умовах інтенсифікації процесів міжнародної економічної інтеграції програмування розвитку туризму неможливе без активізації транскордонного співробітництва, необхідність якого в сучасних умовах зумовлена такими факторами:

- наявністю спільних проблем, які необхідно вирішувати шляхом об'єднання зусиль;
- необхідністю гармонізованого регіонального розвитку та економічної

- кооперації, підвищення конкурентоспроможності регіонів та рівня життя населення периферійних прикордонних територій в умовах глобалізаційних та інтеграційних впливів;
- проблемами розвитку транспортної, інформаційної, підприємницької інфраструктури;
- власне потребами розвитку туристичної сфери;
- спільними проблемами у сфері екології та охорони довкілля;

– необхідністю активізації людського капіталу регіонів, розвитку науки, освіти та культури;

– необхідністю впровадження ідей євроінтеграції та поглибленням добросусідських відносин [2].

У сучасній економіці саме інформаційні ресурси визначають пріоритетні напрями розвитку держав та регіонів. Однак із соціальної точки зору слід акцентувати увагу насамперед на організованій, впорядкованій і практично спрямованій інформації – знаннях. Очевидно, що позиція туристичного підприємства на сучасному ринку визначається доступом до інформації та можливістю її використання. Основні способи використання інформації:

– знання (потенціал, яким слід належним чином управляти);

– основа для прийняття управлінських рішень (шляхом дослідження ринку, орієнтованого на конкуренцію та споживачів);

– база даних про туристичний потенціал територій (туристичні ресурси, розвиток туризму, пропозиція послуг суб'єктів господарювання);

– технологічна форма комунікації, презентації пропозицій та укладення угод зі споживачами та партнерами через сучасні системи онлайн-бронювання;

– предмет діяльності суб'єктів господарювання на туристичному ринку, зокрема туристичних інформаційних послуг у широкому розумінні.

Отже, з одного боку, сучасна інформація допомагає потенційним та реальним клієнтам формувати свої туристичні потреби та знаходити пропозиції, що відповідають цим потребам, а з іншого – інформаційні технології дозволяють суб'єктам туристичної діяльності створювати та реалізовувати свої пропозиції (тур-продукти).

Висновки. Узагальнюючи, слід зауважити, що соціальні аспекти розвитку туризму на регіональному рівні можуть аналізуватися як у контексті вивчення передумов та факторів інноваційної

діяльності у цій сфері, так і в межах концепції сталого розвитку з акцентом на збереження ландшафтного і культурного різноманіття. Виділені інноваційні напрями регіонального розвитку туризму в умовах соціалізації економіки не можуть бути реалізованими без забезпечення ефективного функціонування відповідних організаційних форм, якими можуть бути органи державної влади та місцевого самоврядування; наукові та освітні заклади; місцеві громади та інші спільноти; туристичні підприємства та організації; заклади сфери обслуговування, транспортні та інші мережі; заклади технічного обслуговування, консалтингові організації; дестинації; засоби масової інформації та ін. Уся сукупність взаємозв'язаних організаційних форм інноваційної діяльності у межах регіону формує туристичну систему, основною ціллю функціонування якої в сучасних умовах має бути забезпечення регіональної і національної туристичної конкурентоспроможності з урахуванням впливу соціальних чинників.

Література:

1. Батьковець Г. А. Інвестиційна політика в сфері туризму. *Вісник Львівського інституту економіки і туризму*. 2007. № 2. С. 87–91.
2. Варналій З. С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія. Київ : НІСД, 2007. 820 с.
3. Голод А. П. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування : монографія. Львів : ЛДУФК, 2017. 350 с.
4. Дусенко С. В. Соціологія туризму: соціально-культурний аспект. *Сервіс PLUS*. 2011. № 4. С. 18–26.
5. Задорожна К. І. Соціальний туризм у системі туристичної галузі: концептуалізація та інтеграція. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2016. № 2(62). С. 17–27.
6. Зибарева О. В. Девіантна соціалізація економіки регіонів України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05. Черкаси, 2014. 40 с.
7. Караванський О. В. Регіональна політика України на сучасному етапі. *Регіональна економіка*. 2005. № 4. С. 170–182.
8. Котенко Т. М. Соціальний вимір розвитку рекреації та туризму : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07. Київ, 2016. 240 с.
9. Шевчук Л. Т. Соціальна географія : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 350 с.

References:

1. Bat'kovec', G. A. (2007), "Investment policy in the tourism sector", *Visnyk Lvivskoho instytutu ekonomiky i turizmu*, № 2, pp. 87–91.
2. Varnalij, Z. S. (2007), *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety* [State regional policy of Ukraine: features and strategic priorities], NISD, Kyiv, 820 p.
3. Golod, A. P. (2017), *Bezpeka rehionalnykh turystychnykh system: teoriia, metodolohiia ta problemy harantuvannia* [Security regional tourism systems: theory, methodology and problems of security], LDUFK, Lviv, Ukraine, 350 p.
4. Dusenko, S. V. (2011), "Sociology of tourism: socio-cultural aspect", *Service PLUS*, № 4, pp. 18-26.
5. Zadorozhna, K. I. (2016), "Social tourism system the tourism industry: conceptualization and integration", *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*, № 2(62), pp. 17-27.
6. Zybareva, O. V. (2014), "Deviant socialization of economy in the regions of Ukraine", Doc. Thesis, Economics, Cherkasy, 40 p.
7. Karavans'kyj, O. V. (2005), "Regional policy Ukraine on the modern stage", *Rehionalna ekonomika*, № 4, pp. 170–182.
8. Kotenko, T. M. (2016), "Social dimension of the development of recreation and tourism", PhD. Thesis, Economics, Kyiv, 240 p.
9. Shevchuk, L. T. (2007), *Sotsialna heohrafiia* [Social geography], Knowledge, Kyiv, 350 p.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2020 р.